

RŪTA MARIJA VABALAITĖ

Vilniaus pedagoginis universitetas

BLOGIS, GĖRIS IR LAISVĖ GERIAUSIAME IŠ GALIMŲ PASAULYJE

Evil, Good and Freedom in the Best of Possible Worlds

SUMMARY

The article deals with problems of evil, good, necessity and freedom in the philosophy of Leibniz. It also compares Leibniz's thinking with that of other philosophers. My considerations are based upon Leibniz's "Theodicy. Essays on the Goodness of God the Freedom of Man and the origin of Evil", "New Essays on Human Understanding" and other shorter texts of Leibniz. My article highlights the justification of metaphysical, physical and moral evil. It analyzes the differences between the absolute and the hypothetical, metaphysical and moral necessity, and the relations between determination, freedom and necessity. The free will and the principle of the best that motivates intelligent beings are analyzed. Finally, it examines the concept of good as pleasure that motivates the will. Here special attention is paid to the original concepts of semi-pleasure and semi-suffering.

SANTRAUKA

Straipsnyje, remiantis *Teodicėja*. *Arba esė apie Dievo gerumą, žmogaus laisvę ir blogio kilmę* bei *Naujieji esė apie žmogaus protą* ir kitais, trumpesniais, Leibnizo tekstais, nagrinėjama blogio, gėrio, būtinybės ir laisvės sampratos jo filosofijoje; lyginamos su kitų filosofų mintimis. Pabrėžiama metafizinio, fizinio ir moralinio blogio pateisinimas. Nagrinėjama absoliučios ir hipotetinės, metafizinės ir moralinės būtinybės skirtumai, determinuotumo, laisvės ir būtinybės santykiai. Analizuojama valios laisvė ir protingas būtybės motyvuojantis geriausiojo principas. Aptariama valių motyvuojančio gėrio kaip malonumo samprata, daug dėmesio skiriama originalioms pusiau-malonumo ir pusiau-kentėjimo sąvokoms.

ĮVADAS

Žinomiausia Gottfriedo Vilhelmo Leibnizo filosofijos idėja yra teiginys, kad mūsų pasaulis yra geriausias iš visų galimų pasaulių, kad jame esti iš anks-

RAKTAŽODŽIAI: Leibnizas, teodicėja, suderinamumas, blogis, gėris, būtinybė, laisvė.

KEY WORDS: Leibniz, theodicy, compossibility, evil, good, necessity, freedom.

to nustatytoji harmonija, ir visa visata veržiasi į tobulybę. Be abejo, tokia nuomonė susilaukia kritikos. Net Georgas Vilhelmas Friedrichas Hegelis, nors pats teigia racionalią būties tvarką ir progresyvią dvasios raidą, apie Leibnizą rašo, kad „rezultatas, prie kurio jis prieina, yra šluba mintimi paremtas optimizmas“¹. Kita garsi Leibnizo idėja yra koherencinė tiesos teorija. Teiginių apie absoliuto, arba racionalios visatos tvarkos ir blogio egzistavimą suderinimas yra įvairių amžių mąstytojus² jaudinanti problema. Nemažiau keblumų kelia bandymai paaiškinti, kaip dera visagalis ir visažinis kūrėjas, arba pasaulyje esanti nepertraukiama priešasčių ir padarinių seka, ir laisva žmogaus valia. Tad straipsnio tikslas yra anali-

zuoti, ar Leibnizui pavyksta paaiškinti blogio ir laisvės egzistavimą nenusižengiant teorijos koherentiškumo principui. Nagrinėdami minėtas problemas, palyginsime jo ir kitų filosofų mintis, išskirsime originalias jo minties linkmes. Išsamiausiai ši tema atsiskleidžia veikale *Teodicėja. Arba esė apie Dievo gerumą, žmogaus laisvę ir blogio kilmę*, skirtame Dievo pateisinimui dėl egzistuojančio blogio. Nors jame nagrinėjamos teologijos problemos, mes sieksime jį interpretuoti kaip teoriją, aiškinančią racionalią ir gerą visatos tvarką. Analizuodami remsimės ir kitais Leibnizo kūriniais, daugiausia veikalų, skirtu polemikai su Johnu Locke'u – *Naujieji esė apie žmogaus protą, parašyti iš anksto nustatytos harmonijos sistemos autoriaus*.

BLOGIO EGZISTAVIMO PATEISINIMAS

Pasaulis yra protingos tobulo Dievo veiklos produktas, tad jis visas yra sutvarkytas gerai ir protingai. Tai, kad egzistuoja patys tobuliausi iš tų, kurie galėtų egzistuoti, dalykai, tie dalykai, kuriuose yra daugiau esmės, Leibnizas priima kaip realų egzistavimo apibrėžimą. Pasak jo, „Dievas yra absoliučiai tobulas, nes *tobulumas* yra ne kas kita, kaip dydis teigiamos tikrovės griežtąja prasme, be jokių ribų ir apribojimų, būdingų ją turintiems daiktams. Ir ten, kur nėra jokių ribų, t.y. Dievuje, tobulumas yra absoliučiai begalinis.“³ Mūsų pasaulis yra geriausias iš visų galimų pasaulių, nes Dievas, kuris galėjo jį sukurti gerą ir protingą, tokį jį ir sukūrė. Tad iš kur pasaulyje atsiranda blogis?

Leibnizo teorijoje metafizinis blogis yra viso netobulumo pamatas, kitos dvi

blogio rūšys yra galimos todėl, kad bent dalelė blogio būtinai yra visuose sukurtoose esiniuose. Jei blogio visiškai nebūtų, tai sutvertasis pasaulis būtų tapatus pačiam Dievui. Vienas iš filosofo principų, vadinamasis „to, kas neskirtina, identiteto“ principas sako, kad nėra dviejų visiškai vienodų esinių, iš kurių vienas būtų lygiai toks pats kaip kitas, tad visi tvariniai turi skirtis ir nuo Dievo, ir tarpusavyje. Sukurtosios substancijos viena nuo kitos skiriasi tobulumo laipsniu, jei aukščiausiose blogio tėra tik menka dalelė, žemiausiųjų tobulumas yra gerokai apribotas, blogio jose yra daugiau. Pasak filosofo, „Dievas negali duoti pasauliui visko, tuo pačiu nepadarydamas jo Dievu ir todėl turi egzistuoti skirtingi daiktų tobulumo laipsniai ir skirtingų rūšių ribotumas.“⁴ Kiekviename iš galimų pa-

saulių viskas yra susiję, kiekvienas daktas idealiai veikia sprendimą, kurį kūrėjas priima dėl visos daktų pilnatvės egzistavimo. Jis išsirenka tą galimą pasaulį, kuriame yra tobuliausioji tarpusavyje derančių esinių įvairovė, visų galimo gerumo lygmenų kombinacija. Kaip jau minėjome, pasaulis yra iš anksto nustatytoji harmonija, išoriniai veiksniai neturi įtakos monadoms, fiziškai jos viena kitos ir susijusių kūnų neveikia, bet išankstinio numatymo dėka egzistuoja geriausia iš galimų jų santarvė. Leibnizas pastebi, jog tinkamoje vietoje atsiduriantis disonansas tik reljefiškiau atskleidžia harmoniją.

Autorius seka augustiniskąją tradiciją, blogį laikančia ne substancialiu, o tik gėrio stoka. Veikiančioji priežastis blogio niekad nekuria. Blogis yra leistas kaip būtina gėrio sąlyga. Gėrį filosofas lygina su šviesa, kuri taip pat egzistuoja kartu su šešėliu. Amžinosios tiesos yra ideali gėrio ir jo trūkumo priežastis. Bertrandas Russellas pažymi, kad Leibnizo sistemoje „ateitis yra determinuota, nes bet koks teiginys apie ją jau turi būti teisingas arba klaidingas“⁵. Būdamas išmintingas, Dievas išsaugo išsirinktus dėsnius ir veikia pagal išsirinktas taisykles. Jo žinojimas yra amžinas, tad jis nekeičia jau priimtų savo sprendimų. Dėl kūrimą apribojančių idealių priežasčių visi kuriami esiniai yra riboti.

Panašiai kaip Šv. Tomas Akvinitis, teigiantis, kad „visa, kas blogame veikime yra esatis ir veikimas, kildinama iš Dievo kaip iš priežasties, bet to, kas tame blogame veikime yra stoka, priežastis yra ne Dievas, o antrinė stokojanti priežastis“⁶, Leibnizas mano, jog kūriniai savo tobulumą gauna iš Dievo, o netobulumą – iš savo pačių prigimties, kuri

neįstengia būti be ribų. Pirminis kūrinių ribotumas yra visų jų netobulumų, trūkumų, kančių, ydų šaltinis.

Ir metafizinis, ir fizinis blogis tik tarauja didesniame gėriui. Fizinis blogis yra kančios blogis. Jis egzistuoja tam, kad būtų išvengta didesnių blogybių ir pasiekta didžiausių gėrybių. Leibnizas pastarajai blogio rūšiai priskiria bausmę. Bausmės blogis reikalingas pasaulio harmonijai, kartu jis skatina tą, kas savanoriškai daro nusikaltimą, pajusti savo klaidą. Bausmė yra pavyzdys, pagąsdinimo priemonė, bausmės sukelta kančia leidžia geriau pajusti gėrį, o kartais net patobulina tą, kuris buvo nusikaltęs.

Trečioji blogio rūšis yra moralinis blogis arba ydingas poelgis, kaltė, nuodėmė. Filosofo nuomone, Dievas sukuria tiek laimės ir dorybės, kiek jų gali tilpti geriausios visatos pavyzdyje ir leidžia tik tas ydas ir blogybes, kurias yra būtina leisti geriausioje daktų eilėje. Moralinis blogis egzistuoja ne dėl būtinybės, jį kūrėjo valia tik leidžia. Jis leidžiamas tik tiek, kiek jis pripažįstamas besąlygiška aiškios, būtinos pareigos pasekme, kai neleidžiantysis kam nors kitam blogai pasielgti sykiu nusižengia savo paties pareigai, ar kai rinkdamasis iš dviejų būtinų pareigų, jis nepasirenka svarbesnės. Blogas poelgis yra moraliai galimas tada, kai jis yra būtinas ir moraliai neišvengiamas, t.y. tada, kai neįmanoma pasipriešinti kito nusikalstamam veiksmui, nusižengiant pačiam, nepažeidžiant to, dėl ko mes esame įsipareigoję prieš kitus ir prieš pačius save. Tai, ką leidžia leidžianti Dievo valia, dėl to netampa iš tikrųjų leistina. Leibnizas nurodo, kad Dievas nenori blogų poelgių, nors juos ir leidžia, kad neatsitiktų kas nors dar blo-

gesnio. Kūrėjo atžvilgiu niekas negali būti priešinga geriausiojo principui. „Šia prasme Dievas leidžia nuodėmę: nes jis nukryptų nuo to, kas privaloma savo atžvilgiu, nukryptų nuo savo išminties, gerumo bei tobulumo privalomybių, jei nesivadovautų visų savo gėrio siekių rezultatu, jei nesirinktų to, kas absoliučiai yra geriausia, nežiūrint į kaltės blogį, kuris įsipina dėl aukščiausiosios amžinųjų tiesų būtinybės.“⁷ Geriausioji daiktų tvarka iš galimų yra tokia, kad joje gėrio yra daugiau nei blogio, nors kūrėjas negali visiškai neapriboti gėrio, išvengti blogio, nenusižengdamas savo aukščiausiajam tobulumui. Filosofas teigia, kad toks nusižengimas būtų nepalyginamai blogesnis, negu leidimas nusikalsti kitiems, tai yra bet koks kūrinių nusikaltimas.

Pirmiausia kūrėjas siekia gėrio, o vėliau – to, kas geriausia. Aiškindamas geriausiąjį pasirinkimą, autorius išskiria dvi kūrėjo valios rūšis. Išankstine, arba spėjama, valia jis trokšta gėrio paties savaime, paskesne, sprendžiamąja, valia nori geriausiojo kaip tikslo, o to, kas neutralu gėrio atžvilgiu, ir fizinio blogio jis dažniausiai nori tik kaip priemonės. Sprendžiamoji valia atsiranda iš visų išankstinių valių – ir tų, kurios siekia gėrio, ir tų, kurios atmeta blogį. Autoriaus žodžiais: „Dievas dėl savo aukščiausiojo gerumo iš pradžių siekė sukurti arba matyti ir lemti susikūrimą viso gėrio ir kiekvieno pagirtino poelgio bei sustabdyti arba matyti ir neleisti realizuotis visam blogiui ir kiekvienam blogam veiksmui. Bet tas

pats gerumas kartu su begaline išmintimi sykiu su visais drauge ankstesniais atskirais polinkiais gėriui ir kiekvieno blogio eliminavimui lėmė geriausios iš galimų daiktų tvarkos sukūrimą. Tai ir yra jo galutinė ir sprendžiamoji valia.“⁸ Kartais blogis būna paskesnės valios padarinys netiesiogiai, nes kartais neišvengiant blogio neįmanoma pasiekti didesnės gėrybės, tuomet noras išvengti blogio lieka išankstinės valios ribose ir nepereina į paskesnę valią.

Autorius išreiškia optimistinę nuostatą teigdamas, jog „geri darbai negali likti be atpildo, blogi – be bausmės, ir viskas turi išeiti į naudą geriesiems [...]. Tai verčia išmintingus ir dorus žmones daryti viską, kas, atrodo, atitinka spėjimą arba išankstinę Dievo valią, ir pasitenkinti tuo, ką Dievas iš tikrųjų suteikia savo slapta paskesne, arba sprendžiamąja, valia – pripažinti, jog jei įstengtume pakankamai suprasti visatos sąrangą, įsitikintume, kad ji pranoksta visus pačių išmintingiausiųjų lūkesčius ir kad jos neįmanoma pagerinti ne tikrai visos apskritai, bet ir dėl mūsų pačių, imant skyrium.“⁹ Žinoma, teisindamas Dievą dėl blogio, filosofas suponuoja esant anapusinį gyvenimą, kuriame visų mūsų laukia atlyginimas už gerus ir blogus poelgius. Jei nepriimame šio teologinio argumento, galime atkreipti dėmesį į kitą paguodžiančią Leibnizo mintį. *Teodicėjoje* sakoma, kad neaprėpiamoje Visatoje yra nepalyginamai daugiau gėrio negu blogio.

LAISVĖ IR BŪTINYBĖ

Aiškindamas, kad reiškinių pasaulyje viskas yra determinuota, Leibnizas pasi-

telkia Homero ir kitų senovės poetų įvaizdį. Tai auksinė grandinė, kuri Jupiteriui

paliepus yra pakabinta virš dangaus ir kurios, kiek ant jos nekabintume, neįmanoma pertraukti. Šią grandinę sudaro nuosekli priežasčių ir vyksmų eilė, bet visada veikia ne viena, o daugelis priežasčių, tad rezultata nulemia jų sudėtinė jėga. Filosofo pakankamo pagrindo principas sako, jog „niekas neatsitinka be pakankamo pagrindo, t.y. kiekvienas, kuris pakankamai gerai suvokia dalykus, kiekvienam teisingam sprendiniui P gali nurodyti pakankamą pagrindą, kodėl egzistuoja P , o ne $ne-P$ “¹⁰. Ar autoriui pavysta būtinybę suderinti su laisve?

Filosofas išskiria tris pagrindines būtinybės sąvokos prasmes. Skirtingai negu Spinoza, jis pripažįsta ne vien absoliučią, bet ir hipotetinę bei moralinę būtinybę. Pirmąją vadina besąlygiška, metafizine arba geometrine, ji akla, priklauso tik nuo veikiančių priežasčių. Jos priešybė – tai, kas prieštaringa. Visi tvariniai „egzistuoja be absoliučios būtinybės, bet jie egzistuoja ne be hipotetinės, arba sąryšio, būtinybės“¹¹. Hipotetinė būtinybė reiškiasi tuomet, kai iš atsitiktinės prielaidos metafiziškai būtinai seka išvada. Tenka pritarti Bertrando Russello minčiai, jog kebliausias yra laisvų būtybių ir būtinybės sąryšių išaiškinimas. Jis teigia, kad „laisvų dvasių santykis su būtinybe yra ypatingas. Tik hipotetiškai būtinos yra ne vien jų būklės, kiek jos yra prieš tai buvusių būklių padariniai, bet ir pats padarinys yra tik hipotetiškai būtinas, nes jis atsiranda veikiant psichologiniams dėsniams, kurių laikytis dvasios nėra verčiamos, nors jos visada jų laikosi.“¹² Trečioji būtinybė yra suderinama su laisve. Ji kyla iš laisvo, susijusio su galutiniais tikslais, protingos būtybės pasirinkimo. Jos priešybė – tai, kas netinkama. Visi įvykiai

ir poelgiai turi priežastis, bet šios priežastys nėra būtinos, priešinga gali atsitikti be prieštaravimo. Dievo valia kuria atsitiktinius dalykus, kurie galėtų būti kitokie, yra galimos ir kitokios, atskiros, daiktų tvarkos dalys, ir kitokia jų visuma. Kūrėjas, pasirinkdamas geriausią atsitiktinių daiktų eilę, nepakeičia jų atsitiktinumą. Ar kūrėjas galėjo laisvai rinktis kurdamas pasaulį? Leibnizas teigia, kad laisvos substancijos sprendimai niekada nebūna savavališki, jie visuomet turi pagrindą, nors tik palenkiantį, bet nebūtiną, kurį visada galima išvesti analizuojant sąvokas ir kuris visažinei substancijai yra žinomas *a priori* iš pačių idėjų bei jos sprendimų. Dievas kuria tai, kas geriausia ne dėl būtinybės, o dėl to, kad to nori pagal savo prigimtį. Filosofas pritaria Aurelijaus Augustino nuomonei, kad Dievo būtinybė yra palaiminta. Ji nėra absoliuti, nes yra galima ir tai, ko kūrėjas nesirenka, yra galima todėl, kad tai galėtų egzistuoti pagal savo prigimtį, jei kūrėjas to panorėtų.

Ar įmanoma žmogaus laisvė? Leibnizas, kaip ir tomistai, mano, kad viskas yra nulemta, bet tai netrukdo valios laisvei. Filosofas aiškina, kad žmogus yra laisvas tiek, kiek jis gali rinktis: mąstyti, ar nemąstyti, judėti, ar nejudėti. Autorius išskiria juridinę ir faktinę laisvę. Juridinę laisvę aiškina tradiciškai, kaip nepriklausomybę nuo išorinės galios. Faktinę – kaip galią daryti ką nori, arba norėti taip, kaip dera. Laisvė norėti, pagal Leibnizą, apibūdinama dviem aspektais. Pirmiausia ji priešpriešinama dvasios netobulumui, priklausomybei nuo vidinių veiksnių, panašiai į vergavimą aistroms. Šia prasme tik Dievas yra visiškai laisvas. Antra vertus, ji priešpriešinama absoliu-

čiai būtinybei. Tokią dvasios laisvę autorius pavadina pasirinkimo laisve. Ji pasireiškia tuo, kad motyvai ir išpūdžiai nenulemia valios akto absoliučia arba metafizine prasme. Protas, pateikdamas sprendimus apie dalykų teisingumą ir gerumą, šiuo atveju nukreipia valią, bet jos nepriverčia. Pažymėtina, jog Leibnizo laisvė nėra „auto-nomija, tai yra paklusimas sau pačiam įsakytam dėsniui, bet tikslai kiekvienos monados paklusimas esminiam jos būties dėsniui, ją apibrėžiančių savitumų išsiskleidimas, bet *ne* apsisprendimas“¹³. Autorius nurodo, kad aktyvių jėgų judėjimo dėsniai nėra nulemti absoliučios būtinybės, nėra lemiami savivalės, bet remiasi atitikimu, arba geriausiojo principu. Absolūtus dalyko pranašumas nėra būtina sąlyga jį pasirinkti, dažnai labiau atsižvelgiama į tai, ar dalykas atitinka pasirinktą tikslą, esant apibrėžtai dalykų padėčiai. Leibnizas pripažįsta, jog kartais mes pasirenkame tai, kas mums neatrodo gera, „nes siekio dalį sudaro malonumas pasipriešinti tam, kas įprasta, ir mūsų skonio dalį sudaro mūsų nusistatymas priešgyniauti“¹⁴.

Kūrinyje *Laisvė ir galimybė* filosofas valią apibrėžia kaip „mūsų sąmoningą pastangą veikti“¹⁵. Valią ir protą autorius laiko dviem dvasios galiomis ir pabrėžia, kad mintis paskatina ką nors pasirinkti, o pasirinkimas savo ruožtu lemia tai, apie ką žmogus mąsto. Kaip jau minėjome, Leibnizas skiria tai, kas absoliučiai būtina, nuo to, kas determinuota, turi pakankamą pagrindą, įvyksta pasirenkant tai, kas geriau, nes „tai, kas atsitinka nebūtinai, dėl to neatsitinka atsitiktinai, t.y. be priežasties ir pagrindo“¹⁶. Taigi mūsų veiksmai nėra būtini absoliučia prasme, mes galime būti laisvi ne

tik nuo prievartos, galime norėti to, kas mums atrodo gera, o tobulindami savo supratimą, geriname ir valios sprendimus. Nors dažnai mes nusprendžiame vadovaudamiesi įprasčiausiais, kartais neteisingais, vaizdiniais, stipri valia gali determinuoti mūsų mintis ir neleisti pasiduoti nevalingiems išpūdžiams. Pačią valią determinuoja mūsų dvasia – pasitenkinimas esama padėtimi arba nerimas, skatinantis ją keisti. Siekis betarpiškai išplaukia iš gėrio arba blogio išsąmoninimo. Gėris determinuoja valią pažadindamas sąmoningą norą arba instinktyvų potraukį (*appetition*) jį įgyvendinti arba sukeldamas nerimą dėl savo nebuvimo. Nors mes, vadovaudamiesi miglotais, jusliniais, įprastais vaizdiniais, kartais pasirenkame tai, kas yra blogiau, jausdami tame slypinčią gėrio dalelytę, nesuvokdami nei to, kad renkamės tai, kas blogiau, nei kad priešingas pasirinkimas būtų geresnis, vis dėlto mes niekad nepatiriame tokios stiprios aistros, ar noro, kad iš jų būtinai sektų veiksmas, nes žmogus turi protą ir nežiūrint į tai, kaip yra sujaudintas pykčio, ar kažko panašaus, jis visada galės rasti kokį nors pagrindą įveikti šį polinkį ir kartais tam pakanka tik vienos minties apie tai, kad galima pasinaudoti savo laisve ir suvaldyti aistras. Filosofas teigia, jog gėrio pasirinkimas neapriboja mūsų laisvės, nes tai, ką mes pasirinktume be pagrindo, vedami kaprizo, be išmintingų tikslų, mums nebūtų naudinga ir nesuteiktų laimės. Kaip ir Aristotelis, autorius pabrėžia, kad laisvi veiksmai yra ne vien spontaniški, bet ir apgalvoti. Leibnizo nuomone, kuo dvasia yra tobulesnė, tuo labiau ji yra motyvuojama gėrio ir yra tuo laisvesnė. Jis daro prielaidą, kad lais-

vas ir protingas elgesys yra tas pats. Tiesiog mes ne visada suvokiame, kad mūsų poelgius lemia įsitikinimai apie gėrį ir blogį, nes jie susipina su begaline daugybe kitų, nereikšmingų, išpūdžių. Jei mes viską suvoktume aiškiai, visada žinotume, kodėl kažkas įvyko taip, o ne kitaip. Primindamas Jono Buridano asilą, autorius neigia pusiausvyros laisvės egzistavimą. Jis nurodo, jog kai kurie laisvos valios šalininkai norėtų „absoliučiai prasimanytos ir bergždžios pusiausvyros laisvės, kuri jiems nebūtų naudinga, net jei jie galėtų ja naudotis, tokia laisvė būtų ‚laisvė‘ prisiversti neatsižvelgiant į visus iš supratimo kylančius išpūdžius, ji sunaikintų tikrąją laisvę, o sykiu ir protą, ir mus paverstų žemesniais už gyvulius“¹⁷.

Kaip ir kiti filosofai, Leibnizas pabrėžia, kad be valios laisvės nebūtų įmanomi dorovingi poelgiai. Nėra įmanoma ką

nors įpareigoti daryti tai, kas neįmanoma, arba nedaryti to, kas absoliučiai būtina. Dėl būtinų poelgių mes negiriame ir nepeikiame, neapdovanojame ir nebauzdžiame. Dorovingi poelgiai yra savarankiški, nepriklausomi nuo jokios kitos būtybės, apgalvoti, nulemti tik mūsų sprendimo. Tam, kad mūsų poelgiai būtų dori arba ydingi, būtina, kad mes žinotume ir norėtume to, ką darome, ir net kai nusikalstame, mes galėtume nuo to susilaikyti, jei pakankamai pasistengtume. Filosofas rašo, jog „Dievas gerai pasirūpino, kad jokie materijos pakitimai negalėtų sunaikinti dorovinių jų [dvasių] asmenybės ypatybių. Galima sakyti, kad viskas veržiasi į tobulumą, turint galvoje ne tik visatą apskritai, bet ir atskirus kūrinčius, kurie skirti tokiai laimei, jog visa visata tuo suinteresuota dėl Dievo gerumo, kurio kiekvienam suteikiama tiek, kiek leidžia aukščiausioji išmintis.“¹⁸

LAISVA VALIA PASIRENKAMO GĖRIO KAIP MALONUMO SAMPRATA

Leibnizas apibrėžia gėrį ir fizinį bei moralinį blogį taip, kaip ir kiti Naujųjų amžių racionalistai. Kūrinyje *Naujieji esė apie žmogaus protą, parašyti iš anksto nustatytos harmonijos sistemos autoriaus* atsakydamas oponentui, Leibnizo pažiūras dėstantis veikėjas Theophilus'as teigia, jog „gėris yra tai, kas gali mums sukelti malonumą arba jį padidinti, arba sumažinti ar sutrumpinti kančią. Blogis yra tai, kas mums gali sukelti arba sustiprinti kančią arba sutrumpinti malonumą.“¹⁹ Aptardamas to, kas gera, dalijimą į tai, kas dorybinga, malonu ir naudinga, autorius pažymi, kad iš tikrųjų „kažkas gera turi būti arba savaime malonu, arba

lydėti link kažko kito, kas mums gali sukelti malonų jausmą. Tad gėris yra arba malonus, arba naudingas, ir pati dorybė yra dvasinis malonumas.“²⁰ Tai, kas yra gera, pasak filosofo, tiesiogiai veda į tobulumą, o naudinga yra tai, kas nukreipia link didesnio tobulumo, nors jo savyje ir neturi, tai skiria jį nuo gėrio paties savaime. Malonu yra tai, kas skatina didesnę jaučiančiojo tobulumą, tai yra jam naudinga, netgi jei po to gali atsitiktinai atsirasti didesnis netobulumas, dėl kurio jis taps žalingu. Kiekvieno malonumo patirtyje yra tam tikras tobulumo pojūtis, bet jei žmogus apsiriboja jusliniais malonumais didesnių gėrybių – sveikatos,

dorybės, palaimos – sąskaita, jo valiai stinga gėrio. Tai, kas malonu, savaime sukelia potraukį, jei niekas tam nekliudo, t.y. jei po jo atsitiktinai negali kilti didesnių nemalonumų. Neneigdamas to, kad dažniausiai žmogus siekia malonumo, filosofas pabrėžia, kad tikrasis malonumas negali būti kilęs iš paprastų mūsų poreikių patenkinimo. Leibnizas nesuaprašina juslinių ir dvasinių malonumų, netgi priešingai, jis teigia, jog jusliniai malonumai iš tiesų yra dvasiniai, jie kyla, kai veikia intelektas, bet mes to nereflektuojame. Didžiausias malonumas yra būties tvarkos pažinimas, nes, pasak filosofo, negali būti didesnio malonumo, kaip iš tikrųjų žinoti ir matyti, kaip gerai viskas sutvarkyta ir net geriau, negu galima būtų tikėtis. Mes galime suteikti tvarką tiems daiktams, kuriuos kūrėjas mums leido pažinti ir tobulinti. Būtent ši galia mums sukelia tikrąjį malonumą, ji yra mūsų dorybė ir tobulybė.

Subtiliau už Descartes'ą ir Spinozą Leibnizas aiškina malonumo ir kančios prigimtį. Jis teigia, jog malonumo ir kančios idėjos yra aiškiau suprantamos, jas palyginus su šilumos ar šviesos pojūčiais, kurie „susideda iš nedidelių judesių, išreiškiančių dalykų judesius, aibės“²¹. Taip ir malonumai bei kančios gali būti beveik nepastebimi. Šias mažytes, smulkutes kančias ir malonumus autorius pavadina pusiau-kentėjimais, pusiau-malonumais. Aptardamas nerimą, jis nurodo, kad jis kyla, jei nėra to, kas sukeltų malonumą, todėl norą juntame kaip mažytes kančias,

kurių mes net negalime suvokti. Tai mums leidžia pasimėgauti blogio privalumais, išvengiant tikrųjų jo nepatogumų. Jei mes aiškiai įsisąmonintume nerealizuoto noro sukeliamas kančias, visada būtume nelaimingi, laukdami ko nors gero, tuo tarpu „mūsų besitęsianti pergalė prieš šiuos pusiau-kentėjimus, pergalė, kurią jaučiame, kai mes vadovaujamės savo troškimais ir kaip nors patenkiname tą arbatą kitą potraukį ar geidulį – mums suteikia daug pusiau-malonumų, o jų tęsimasis ir kaupimasis ilgai nui tampa visišku, tikru malonumu. Iš tikrųjų be šių pusiau-kančių visiškai nebūtų malonumo.“²² Leibnizas atkreipia dėmesį į tai, kad išgyvenant giliausią liūdesį ar aštriausią sielvartą galima patirti tam tikrą malonumą, pavyzdžiui, geriant arba klausant muzikos, nors, žinoma, vyrauja nemalonumas.

Pasak autoriaus požiūrį išreiškiančio veikėjo, nerimas susideda iš neįjuntamų akstinių, visą laiką mums keliančių lūkestį, nors mes dažnai net nežinome, ko mums trūksta. Kai esame apimti kitų aistrų, mes bent jau žinome, ko norime, bet visos aistros taip pat sukelia nerimą arba geidulį. Šiuos impulsus filosofas palygina su spyruoklytėmis, siekiančiomis išsiskleisti ir sujudinti mūsų organizmą, ir daro išvadą, jog mes niekada nebūname indiferentiški vieno ar kito veiksmo pasirinkimui. Iš tikrųjų mūsų priimtas sprendimas kyla iš šių neįjuntamų impulsų, mūsų vidinių būsenų ir išorinių objektų įtakos.

IŠVADOS

Leibnizo blogio egzistavimo paaiškinimas remiasi principu, kad negali

egzistuoti du visiškai tapatūs dalykai. Tad esiniai negali būti tokie pat beribiai

kaip jų kūrėjas. Be to, tobulumu jie turi skirtis ir tarpusavyje. Aiškindamas laisvės ir būtinybės santykius, autorius atskiria determinuotumą ir būtinumą. Viskas turi pakankamą pagrindą, bet ir patys dalykai, ir jų tvarka yra atsitiktiniai, kūrėjo išsirinkti pagal suderinamumo ir geriausiojo principus. Protingos būtybės pasižymi laisva valia, nes gali norėti to, kas joms atrodo gera. Gėrio

troškimas neapriboja laisvės, nes pasirinkti be protingo tikslo nėra naudinga. Leibnizo gėrio samprata vertintina kaip kokybinis, pažinimo malonumus išaukštinantis, hedonizmas. Dėl malonumo stokos mes juntame nerimą, kurį sudaro neįsisąmoninti impulsai, sykiu su kitais veiksniais nepaliekantys mūsų indiferentiškais vienam arba kitam poelgiui.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Georg Wilhelm Friedrich Hegel. *Filosofijos istorijos paskaitos*. – Vilnius: Alma littera, 2001, t. 3, p. 292.
- ² Žurnalo *Logos* ir kitų šios redakcijos leidinių skaitytojai jau yra susipažinę su Tomo Akviničio blogio problemos analize bei Gintauto Vyšniausko ir Johno F. X. Knaso jos interpretacijomis.
- ³ Gotfrydas Vilhelmas Leibnicas. *Monadologija*. // *Filosofijos istorijos chrestomatija. Renesansas*. – Vilnius: Mintis, 1986, II dalis, p. 445.
- ⁴ Gottfried Wilhelm Leibniz. *Theodicy. Essays on the Goodness of God the Freedom of Man and the origin of Evil*. // <http://www.gutenberg.org/files/17147/17147-h/17147-h.htm>, p. 142.
- ⁵ Bertrand Russell. *The Philosophy of Leibniz*. – London: Routledge, 1997, p. 192.
- ⁶ Šv. Tomas Akvinitietis. *Apie pasaulio sukūrimą ir blogio priežastį. Teologijos suma I 44–49 klausimai*. – Vilnius: Logos, 2007, p. 193.
- ⁷ Gottfried Wilhelm Leibniz. *Theodicy. Essays on the Goodness of God the Freedom of Man and the origin of Evil*. // <http://www.gutenberg.org/files/17147/17147-h/17147-h.htm>, p. 138.
- ⁸ Ten pat, p. 402.
- ⁹ Gotfrydas Vilhelmas Leibnicas. *Monadologija*. // *Filosofijos istorijos chrestomatija. Renesansas*. – Vilnius: Mintis, 1986, II dalis, p. 453
- ¹⁰ Gottfried Wilhelm Leibniz. *Principles of Nature and Grace Based on Reason*. // <http://www.earlymoderntexts.com/pdf/leibpng.pdf>, p. 4.
- ¹¹ Gottfried Wilhelm Leibniz. *Conversation about freedom and fate (1699-1703?)*. // *The Shoter Leibniz Texts*. – Chennai: Continuum, 2007, p. 96.
- ¹² Bertrand Russell. *The Philosophy of Leibniz*. – London: Routledge, 1997, p. 69.
- ¹³ Alain Renaut. *The Era of the Individual. A Contribution to a History of Subjectivity*. – Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1997, p. 77.
- ¹⁴ Gottfried Wilhelm Leibniz. *Conversation about freedom and fate (1699-1703?)*. // *The Shoter Leibniz Texts*. – Chennai: Continuum, 2007, p. 100.
- ¹⁵ Gottfried Wilhelm Leibniz. *Freedom and Possibility*. // <http://www.earlymoderntexts.com/pdfbig/leibbig.pdf>, p. 1.
- ¹⁶ Gottfried Wilhelm Leibniz. *Theodicy. Essays on the Goodness of God the Freedom of Man and the origin of Evil*. // <http://www.gutenberg.org/files/17147/17147-h/17147-h.htm>, p. 398.
- ¹⁷ Gottfried Wilhelm Leibniz. *New Essays on Human Understanding*. // <http://www.earlymoderntexts.com/pdfbits/ne22.pdf>
- ¹⁸ Gotfrydas Vilhelmas Leibnicas. *Monadologija*. // *Filosofijos istorijos chrestomatija. Renesansas*. – Vilnius: Mintis, 1986, II dalis, p. 435.
- ¹⁹ Gottfried Wilhelm Leibniz. *New Essays on Human Understanding*. // <http://www.earlymoderntexts.com/pdfbits/ne22.pdf>
- ²⁰ Ten pat.
- ²¹ Ten pat.
- ²² Ten pat.